

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

پلاک کتابخانه

تیمارخانه کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

۷۵۹۲۱ - ۷۵۹۲۱ - ۷۵۹۲۱

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه

جستاری در مواجهات معنایی، روحانیت و سینمای اجتماعی ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

محمد جعفر اسفندیاری

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

- سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور : اسفندیاری، محمدجعفر، ۱۳۶۷ -
ایران/ مولف محمدجعفر اسفندیاری، مهدی منتظر قائم.
مشخصات نشر : تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
مشخصات ظاهری : ۲۸۴ ص: جدول، نمودار .
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۵۲-۱۴۵-۱
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
موضوع : سینما -- ایران -- نقد و تفسیر
Motion pictures -- Iran -- Reviews
موضوع : سینما -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
Motion pictures -- Religious aspects -- Islam
شناسه افزوده : Montazer ghaem, Mahdi
شناسه افزوده : پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
رده بندی کنگره : ۱۳۹۷ الف۹الف/۵ ۱۹۹۳/ PN
رده بندی دیویی : ۷۹۱/۴۳۰۹۵۵
شماره کتابخانه ملی : ۵۲۷۴۴۲۱

ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
عنوان: جستاری در مواجهات معنایی روحانیت و سینمای اجتماعی ایران
نویسندگان: مهدی منتظر قائم (عضو هیئت علمی)، تهران: محمدجعفر اسفندیاری
ویراستار: عبدالرحمان سرلک
صفحه‌آرا: حسین آذری
طراح جلد: عباس صفایی‌مهر
نوبت چاپ: اول- زمستان ۱۳۹۷
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
قیمت: ۲۲۰۰۰۰ هزار ریال
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۵۲-۱۴۵-۱

پژوهشگاه اسناد و کتابخانه ملی
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

همه حقوق این اثر برای پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات محفوظ است.
در صورت تخلف، پیگرد قانونی دارد.

نشانی: تهران، پایین‌تر از میدان ولی عصر (عج)، خیابان دمشق، شماره ۹، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
صندوق پستی: ۶۲۷۴۴- ۱۴۱۵۵. تلفن: ۸۸۹۰۲۲۱۳. دورنگار: ۸۸۸۹۳۰۷۶ Email: nashr@ricac.ac.ir

فهرست مطالب

سخن ناشر..... ۱

مقدمه..... ۳

فصل اول: مبانی نظری تفسیر متن و مطالعات دریافت از رسانه‌های جمعی

هرمنوتیک و تفسیر متن..... ۹

زمینه‌ها و سویه‌های نظری پژوهش دریافت در مطالعات ارتباطی و رسانه‌ای ۲۹

نقش و جایگاه «سینمای اجتماعی» در مطالعات فیلم: مطالعات سینمای ایران... ۴۴

نتیجه‌گیری؛ در جست‌وجوی عوامل معناسازی مخاطبان سواد فیلمیک اجتماعی... ۵۸

فصل دوم: سیر تطورات تاریخی، علمی و گفتمانی حوزه روحانیت قم

تاریخچه و سیر تکوین حوزه و مدارس علمیه قم..... ۶۵

مدارس علمیه شیعه؛ ساختار و نظام تحصیلی..... ۷۸

جهان زیست و صورت‌بندی گفتمانی روحانیت در دوره معاصر..... ۸۴

رویکردها و مشرب‌های فکری حاکم در حوزه علمیه قم..... ۱۰۴

فصل سوم: پژوهش دریافت: لوازم و محدودیت‌ها

مبادی روش‌شناختی پژوهش دریافت..... ۱۵۱

مصاحبه عمیق به عنوان تکنیک محوری جمع‌آوری داده‌ها در پژوهش دریافت ۱۵۳

کدام روحانیون؛ چرا و چگونه؟..... ۱۵۷

کدام فیلم‌ها؛ چرا و چگونه؟..... ۱۶۴

محوربندی اجرای مصاحبه عمیق در میدان مطالعاتی «حوزه و روحانیت» ۱۶۷

لوازم و ابزار تجزیه و تحلیل داده‌ها در پژوهش دریافت..... ۱۶۸

محدودیت‌ها و مشکلات پژوهش دریافت در میدان مطالعاتی حوزه و روحانیت ۱۷۰

فصل چهارم: ادراکات معنایی روحانیون از ژانر سینمای اجتماعی

ساختار موضوعی ارائه یافته‌های پژوهش ۱۷۵

رویکرد موضوعی پاسخگویان به تماشای فیلم ۱۷۶

خوانش تحلیلی و انتقادی پاسخگویان پیرامون متون فیلمیک ۱۸۲

فصل پنجم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

جمع‌بندی یافته‌ها ۱۹۳

تفسیر یافته‌ها ۱۹۷

راهبردهای تفسیری اختصاصی در مشرب‌های مختلف روحانیت قم ۱۹۸

راهبردهای تفسیری عمومی (مشترک) در مشرب‌های مختلف روحانیت قم ۲۳۷

نتیجه‌گیری ۲۵۷

فهرست نامه ۲۶۵

مقدمه

شاید بهترین نقطه برای آغاز سخن درباره این اثر، مروری کوتاه پیرامون سرچشمه‌ها و عوامل شکل‌گیری موضوع و مسئله نزد محققان باشد. احتمالاً برای اغلب خوانندگان مهم است که بدانند، چرا محققان این اثر را دنبال چنین موضوع خاص و نادری رفته‌اند. یقیناً پیش از هر چیزی، این صبغه خانوادگی مذهبی و اعتبار و احترام نهاد مرجعیت روحانیت در محیط تربیتی نویسندگان این اثر بوده است که مسئله دین و روحانیت را در شمار علایق و دغدغه‌های آنها قرار داده است. این دغدغه و تعلق خاطر شخصی نسبت به امور دین و روحانیت، پشتی برای محققان جدی تر شد که پا به عرصه مطالعات رسانند و علوم ارتباطی و اجتماعی گذاشتند. یقیناً این مسیر جدید، الثفات بیشتری نسبت به نقش و جایگاه روحانیت به عنوان یک جریان سابقه‌دار و گروه اجتماعی مرجع در جامعه ایران به ارمغان آورده و منظر ژرف‌تری از شرایط فرهنگی، اجتماعی و سیاسی روحانیت در جامعه امروز ایران، پیش روی محققان این اثر قرار داد.

رخداد بسیار مؤثری که در همین مقطع تاریخی رقم خورده

بود و به طور همزمان هستی اجتماعی روحانیت را وارد مرحله جدید و کاملاً متمایزی ساخت، انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ و تحولات اجتماعی و فرهنگی حاصل از آن بود. وقوع انقلاب اسلامی و مؤلفه‌های گفتمانی و نظام اندیشگانی ملازم آن - به عنوان یک گسل شگرف معرفت‌شناختی - موجب شد، نهاد دین و در رأس آن سازمان‌ها و تشکیلات مذهبی به‌ویژه حوزه و روحانیت، در سمت یکی از جریانات فعال و مؤثر فکری در عرصه تحلیل و ارزیابی مسائل فرهنگی و قالب‌های رسانه‌ای و هنری وارد شوند. در واقع، این مسئله‌ای که طراحی و اجرای چنین پژوهشی را ضرورتی برای سازش همین جایگاه - معرفت‌شناختی و گفتمانی - دین در انقلاب اسلامی، شأن مفروض حوزه و روحانیت در حیطه مسائل فرهنگی و اجتماعی روز جامعه در دوران پس انقلاب است. اما این علاقه و تمایل روحانیت برای نظریه‌پردازی و نقش‌آفرینی پیرامون مسائل فرهنگی و اجتماعی روز جامعه، پرسش‌ها و ابهامات زیادی را در مورد معانی مورد نظر روحانیون پیرامون مسائل اجتماعی و فرهنگی و پیش‌بینی‌های نظری، گفتمانی و پدیدارشناختی معانی فوق به وجود آورده است. این در حالی است که، اغلب تحلیل‌ها و اظهارات این جریان حیرت‌مند و تأثیرگذار دینی و فکری (حوزه و روحانیت)، به صورت کلیشه‌ای و بسته و گریخته و غالباً در محیط‌ها و فضاها و ژورنال‌های منسک شده است. در صورتی که داده‌ها و اطلاعات حاصل از برنامه‌ها و سایر اشکال رسانه‌های جمعی، به لحاظ معرفت‌شناختی و روش‌شناختی، فاقد اعتبار و عمق لازم و کافی بوده و برای شرح، بسط و واکاوی آراء و تحلیل‌های گوناگون جریانات مختلف حاضر در این نهاد دینی با سابقه، قابل ارجاع و بهره‌برداری علمی نخواهد بود.

افزون بر این، بروز تنوعات و تکثرات معرفتی و گفتمانی در حوزه و روحانیت قم در دو سه دهه اخیر سبب شده است که حوزه و روحانیت قم به نحله‌ها و مشرب‌های گوناگون سنتی، فلسفی، عرفانی، عقلانی و... تقسیم گردیده و دیگر قابل تقلیل و تعمیم به یک یا دو جریان خاص نباشد (فراتی، ۱۳۸۹ و طابایی فر، ۱۳۹۴). فلذا مواجهات معنایی روحانیت با متون رسانه‌ای نیز، دیگر به شکل محدود سابق نبوده و سویه‌های مبهم و نامعلوم پیدا کرده است.

از این رو برخلاف دوران وحدت گفتمانی (نسبی) حوزه قم - که شرح و برزات تحلیلی روحانیت در برابر شرایط اجتماعی را سهل و میسر ساخته - حصول معانی و رویکردهای تفسیری هریک از مشرب‌های فکری و معرفتی روحانیت قم در دوران کنونی، تنها از رهگذر بررسی روشمند و میدانی نحوه مواجهه «جهان‌های معرفتی» روحانیت قم با بسترهای فرهنگی و اجتماعی روز جامعه ازجمله متون رسانه‌ای قابل دسترسی است؛ چرا که تفاوت‌های معرفت‌شناختی و گفتمانی جریانات مختلف روحانیت قم، خروجی و ماحصل آرای مشرب‌های فکری گوناگون روحانیت امروز قم پیرامون عرصه‌های فرهنگی و اجتماعی روز را عمیقاً تحت تأثیر قرار داده و به اشکال متنوعی سامان می‌بخشد.

بر این اساس، کانونی‌ترین مسئله در زمینه و میدان امروز حوزه و روحانیت قم، آن است که تکثرات و تنوعات معرفتی و گفتمانی به‌وجودآمده در مشرب‌ها و جریانات فکری روحانیت و حوزه علمی قم، هنگام مواجهه با متون فرهنگی و رسانه‌ای روز جامعه چه بروزات تحلیلی‌ای از خود به جا گذاشته و مواجهه معنایی طیف‌های گوناگون روحانیت با متون فرهنگی و رسانه‌ای به‌واسطه کدام علل و عوامل تحلیلی سامان می‌یابد؟

اما در میان تمامی رهیافت های نظری و روش شناختی مطرح در علوم ارتباطات و مطالعات رسانه ای، رهیافت مخاطب پژوهی - و مفروضات محوری آن یعنی مفاهیم مخاطب فعال و معنا سازی مخاطب - بیشترین سنخیت و تطابق را با مسئله این پژوهش و جایگاه هویتی روحانیت در جامعه ایران دارد. زیرا همان طور که «استوارت هوور» (نظریه پرداز نامدار عرصه رسانه ها و دین) گفته است، «معنا سازی دینی یکی از مولفه های اساسی درک معنا سازی در عصر رسانه هاست» (هوور، ۱۳۸۸ الف: ۳۳).

در حالی که این پارادایم، فهم دقیق آراء و ادراکات روحانیت پیرامون قالب های هنری و رسانه ای و مضامین فرهنگی و اجتماعی - و مسائل مواجهه روحانیون با نمونه های ممتاز و برجسته ای از متن فرهنگی و اجتماعی روز جامعه است. در واقع، تنها در این صورت است که می توان از خلال استخراج و کشف معانی ای که روحانیون از متون رسانه ای خلق کرده اند، اشتراکات و تفاوت های جهان معرفتی جهانبات مختلف فکری روحانیت را در مواجهه با مسائل اجتماعی روز جامعه ایران، به طور عمیق و روشمند توصیف و تحلیل نمود.

بنابراین، داده ها و نتایج حاصل از مواجهه جهان های معرفتی روحانیت با جهان معرفتی متون رسانه ای و معانی حاصل از آن، زمانی عمیق تر و کاربردی تر خواهد بود که متون رسانه ای مورد ادراک «گروه مخاطبان» این پژوهش، به لحاظ گونه ای (هنری)، موضوعات و مسائل اجتماعی و فرهنگی روز جامعه ایران را پوشش دهد. بر این مبنا، سینمای اجتماعی ایران در دوران بعد از انقلاب، به مثابه انعکاسی تقریبی از مسائل اجتماعی و فرهنگی روز جامعه ایران، یکی از مطلوب ترین متون رسانه ای برای بررسی و مطالعه در این پژوهش است.

اما از آنجایی که شناسایی دلایل و ریشه‌های معرفت‌شناختی خوانش روحانیون از فیلم‌های اجتماعی یکی از مسائل کلیدی این پژوهش است، بنابراین ساختار کتاب حاضر ماهیتی بین‌رشته‌ای و دوجبه‌ی پیدا می‌کند؛ لذا پیش از ورود به میدان عملی و اجرایی پژوهش، می‌بایست شناختی روشن و جامع از سویه‌های تاریخی، علمی و گفتمانی روحانیت قم فراهم آید. برای تحقق این منظور، لازم است مباحث نظری پژوهش را در دو عرصه‌ی جداگانه، یعنی دو حوزه‌ی «تفسیر متن» و «روحانیت»، مطالعه نمود. از این رو، در ساختار و فصل‌بندی کتاب، دو حوزه‌ی نظری فوق در قالب دو فصل مجزا به یکدیگر پی‌گرفته خواهد شد.

به این ترتیب ابتدا در فصل نخست سنت نظری تفسیر متن و مطالعات دریافت، از رایج‌گوناگون فلسفی، ادبی، ارتباطی و سینمایی مورد واکاوی قرار گرفته. سپس در فصل دوم، سیر تطورات تاریخی، علمی و گفتمانی حوزه و روحانیت قم مورد کنکاش و بررسی همه‌جانبه قرار می‌گیرد. در فصل سوم نیز، پیش‌زمینه‌ها، الزامات و اقتضائات روش‌شناختی پژوهش در این زمینه مطالعاتی به دقت تشریح گردیده است. در ادامه یافته‌های حاصل از مصاحبه‌های تحقیق با روحانیون، به ضرورت طبقه‌بندی شده و کدگذاری شده، ذیل فصل چهارم تشریح گردیده. سرانجام در فصل پنجم، ارائه جمع‌بندی، تفسیر و نتیجه‌گیری برای این یافته‌های به‌دست‌آمده در دستور کار قرار می‌گیرد.

امید است این اثر بتواند در مسیر فهم نسبت دین و ژانر سینمای اجتماعی، بصیرت‌های بدیعی برای تمامی ارکان و حلقه‌های موثر در عرصه فرهنگ و سینمای ایران همچون: «سیاست‌گذاران و مدیران فرهنگی، هنری و رسانه‌ای»، «حوزویان و متولیان دینی»، «فعالان و بدنه حرفه‌ای بخش سینما» و «پژوهشگران، دانشجویان

و تحلیل‌گران» (در زمینه‌هایی چون رسانه‌ها و دین، مطالعات فیلم، جامعه‌شناسی ارتباطات، جامعه‌شناسی معرفت و مسائل اجتماعی ایران) فراهم آورده و فضاهاى مرزبندی شده و جدا افتاده این گروه‌های تاثیرگذار را تا حد امکان به یکدیگر نزدیک نماید. یقیناً تنها در صورت آگاهی و درک متقابل از زیست جهان سایر نیروهای کلیدی حاضر در صحنه است که فاصله موجود میان «نهاد دین و روحانیت» و «نهاد رسانه و هنر» مرتفع گردیده و ایده همگرایی و هم‌افزایی نهادی میان دو نهاد یادشده محقق خواهد شد.

مهدی منتظر قائم - محمدجعفر اسفندیاری